

Schoolverlaters op de arbeidsmarkt

DRS. F. VAN PUFFELEN*

Over jeugdwerkloosheid wordt de laatste tijd veel geschreven. Meestal op basis van schrikbarende cijfers van het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Deze werpen wel licht op de kwantitatieve aspecten van het probleem, maar weinig op de kwalitatieve, zoals de werkloosheidsbeleving van de betrokkenen zelf. In dit artikel wordt aan de hand van drie recente onderzoeken van de Stichting voor Economisch Onderzoek der Universiteit van Amsterdam (SEO) op deze kant van het vraagstuk ingegaan 1). Tevens besteedt dit artikel op basis van de eerste resultaten van het cohortenonderzoek van het CBS 2), aandacht aan de sociaal ongelijke kans op werkloosheid: een ongelijke kansverdeling die begint op de lagere school en zich via het vervolgonderwijs voortplant op de arbeidsmarkt. Aangevoerd wordt dat de jeugdwerkloosheid thans geconcentreerd is bij bepaalde risicogroepen en in de laagste sociale milieus.

Inleiding

Nog maar in 1980 voorspelde het Sociaal en Cultureel Planbureau in samenwerking met het Centraal Planbureau 3) als „slechtste” variant een jeugdwerkloosheid die tussen 1980 en 1985 zou dalen (!) van 135.000 naar 98.000. Als conclusie werd gesteld dat de toekomstige ontwikkeling van de werkloosheid als geheel geen verontrustend beeld vertoont (blz. 10). Zoals bekend bedraagt de jeugdwerkloosheid (jonger dan 25 jaar) thans al ruim 250.000, ofte wel 20% van de beroepsbevolking in die leeftijdsklasse, terwijl van daling nog geen sprake is.

Toch behoeft het rapport nog niet direct naar de prullebak te worden verwezen, omdat het ook nog bruikbare opmerkingen bevat. Zo wordt jeugdwerkloosheid in dit rapport vooral toegeschreven aan toetredingsproblematiek en de aansluiting tussen opleiding en beroepspraktijk (wat juist is). En wordt op bladzijde 11 gesteld dat er vooral behoefte is aan stroom-en longitudinale gegevens naast attitudegegevens van de (werkloze) jeugd ten aanzien van werken en niet-werken. Dit is een nog steeds actuele vraag. Op een recent symposium van het IVA 4) klonken namelijk nog dezelfde geluiden en moest op Duits onderzoek worden teruggegrepen om de werkloosheidsbeleving te belichten.

Wie worden specifiek getroffen?

Het besef wint langzamerhand veld dat jeugdwerkloosheid geconcentreerd is in bepaalde risicogroepen; rond het hoge gemiddelde van 20% jeugdwerkloosheid zijn er nog relatieve boffers en pechvogels. Tot de extra gedupeerden horen:

- de zeer jeugdigen (meest schoolverlaters), waar de werkloosheid tot 33% oploopt;
- schoolverlaters met lagere opleidingen (LBO en MAVO), met daarbinnen weer uitschieters voor hen die het diploma niet hebben gehaald en meisjes van het LHNO;
- etnische minderheden.

Uit het onderzoek van de Stichting voor Economisch Onderzoek komen daar nog drie nieuwe risicogroepen bij:

- schoolverlaters uit de laagste sociale milieus;
- schoolverlaters uit gebroken gezinnen;
- schoolverlaters uit gezinnen waar de vader werkloos is of in de WAO vertoeft.

Deze categorieën sluiten elkaar niet uit, maar werken juist cumulatief. Uit het SEO-onderzoek blijkt dat de jeugdige schoolverlater, afkomstig uit het LBO zonder diploma en wonend in een gebroken gezin of een gezin waar de vader niet werkt, de grootste kans heeft om werkloos te zijn én te blijven.

Het trieste van de hele affaire is dat de gebrekkige kansen op werk het gevolg zijn van een gebrekkige opleiding, en dat beide sterk samenhangen met het sociale milieu. Dit blijkt bij voorbeeld uit de eerste resultaten van longitudinaal onderzoek van het CBS (het zogenaamde cohortenonderzoek), waarbij 37.000 leerlingen die in 1977 van de lagere school kwamen, in schoolprestaties en arbeidsmarktgedrag worden gevolgd.

Van deze groep is bij voorbeeld het prestatieniveau op basis van de CITO-toets bekend, evenals het doorleeradvies van de lagere school en het sociaal niveau waaruit de kinderen afkomstig zijn. Wat blijkt nu? Het prestatieniveau (op basis van een indeling in vijf klassen) correleert heel sterk met het beroepsniveau van de vader: hoe hoger diens beroep, hoe hoger de prestaties van de kinderen. Van de kinderen van hogere employés hoort bij voorbeeld slechts 12,7% tot de twee laagste prestatieklassen, tegen 50% van de arbeiderskinderen. Omgekeerd horen maar liefst 54% van de kinderen van hogere employés tot de twee hoogste prestatieklassen tegen slechts 21% van de arbeiderskinderen. Het volledige beeld geeft tabel 1.

Qua prestatie liggen kinderen uit de lagere milieus dus al achter (wij laten in het midden of de CITO-toets de „echte” potentie van een leerling meet of alleen een specifieke).

Bovendien geldt dat *gegeven een bepaald prestatieniveau* kinderen uit „betere” sociale milieus meer naar hogere opleidingen worden verwezen dan kinderen uit lagere milieus. Deze verschil-

* Verbonden aan de Stichting voor Economisch Onderzoek te Amsterdam.

1) *Werken in de metaal*, november 1981; *LHNO-schoolverlaters op de Amsterdamse arbeidsmarkt in 1981*, oktober 1982; *Schoolverlaters één jaar gevolgd*, februari 1983.

2) *Statistisch Magazine* 1982, jg. 2, nr. 3, blz. 15-23. *Statistisch Magazine* 1981, jg. 1, nr. 2, blz. 58-63

3) Sociaal en Cultureel Planbureau, *Jeugdwerkloosheid*, SCP-cahier nr. 20, Rijswijk, 1980.

4) *Symposium jeugdwerkloosheid*, IVA, Tilburg, november 1982.

Tabel 1. Prestatieniveau kinderen naar beroepsniveau vader (horizontaal gepercenteerd)

Prestatieniveau \ Beroepsniveau	Prestatieniveau					Totaal
	P1	P2	P3	P4	P5 (hoogst)	
Hogere employé(e)s	2,8	9,9	33,1	39,7	14,3	100
Middelbare employé(e)s	5,3	19,1	33,5	31,4	10,4	100
Lagere employé(e)s	7,6	24,3	34,4	27,1	6,6	100
Zelfstandigen met personeel	8,5	25,7	33,6	25,7	6,2	100
Zelfstandigen zonder personeel	11,3	28,8	33,4	22,5	3,8	100
Arbeiders	16,3	33,7	29,1	17,7	3,0	100
Overig	21,7	32,1	26,5	16,2	3,4	100
Totaal	12,8	27,4	33,1	23,5	5,9	100

Bron: CBS/SEO.

len zijn zeer groot. Zo worden slechts 44% van de kinderen van hogere employés uit de laagste prestatieclassen naar het LBO verwezen tegen maar liefst 71% van de kinderen uit arbeiderskringen. Omgekeerd krijgt bij de middelste prestatiegroep 35% van de kinderen van hogere employé(e)s het advies VWO te volgen tegen slechts 11% van de arbeiderskinderen. Of de lagere scholen hierbij bewust discrimineren of via een tussenliggende factor „motivatie” of „gedrag in de klas” tot hun advies komen is uit het cohorten-onderzoek niet bekend. Tabel 2 laat zien hoe het lagere-schooladvies luidt per prestatieklasse naar beroepsniveau van de vader.

Tabel 2. Het lagere-schooladvies (alleen LBO en VWO) naar prestatieklasse en beroepsniveau vader, in procenten, per prestatieklasse

Schooladvies \ Beroepsniveau	Prestatieniveau									
	P1		P2		P3		P4		P5	
	LBO	VWO	LBO	VWO	LBO	VWO	LBO	VWO	LBO	VWO
Hogere employé(e)s	44	-	18	7	5	35	-	75	-	97
Middelbare employé(e)s	53	-	28	4	10	25	-	69	-	93
Lagere employé(e)s	58	-	37	4	12	20	1	60	-	90
Zelfstandigen met personeel	59	-	40	2	11	18	3	60	-	90
Zelfstandigen zonder personeel	67	-	49	2	22	22	7	50	-	85
Arbeiders	71	-	53	1	23	11	5	48	3	86
Overig	73	-	54	1	20	15	5	51	-	90

Bron: CBS/SEO.

Twee factoren werken dus al in het nadeel van kinderen uit de laagste sociale klassen: hun prestatiescore en het verwijsgedrag van de lagere scholen. Een derde factor ten nadele van kinderen uit de laagste sociale klassen is dat hun ouders nogal eens een lager type onderwijs kiezen dan door de lagere school is aanbevolen 5). Ouders uit de hogere milieus wijken gemiddeld „naar boven” af.

De cirkel is daarmee rond: kinderen uit de lagere sociale milieus doen het op de lagere school gemiddeld slechter dan kinderen uit de hogere milieus, komen in groteren getale naar de laagste vervolgoedingen, en worden, als zij op de arbeidsmarkt komen, gestraft met een naar verhouding hogere werkloosheid.

Dit blijkt uit de eerste groep schoolverlaters (de voor- en vroegtijdige schoolverlaters) die door het CBS in het kader van het cohortenonderzoek in 1981 is ondervraagd. Het betrof hier jongens en meisjes die in 1979 en 1980 op de arbeidsmarkt terecht waren gekomen, zonder diploma en voor 85% afkomstig uit het lager beroepsonderwijs. Een jaar na het verlaten der school bleek van deze groep slechts 54% werk te hebben en 40% werkloos te zijn (30% nog geen eerste werkkring en 10% ontslagen na een eerste werkkring). 40% werkloosheid contrasteert wel heel dramatisch met de 22% werkloosheid onder de hele beroepsbevolking onder de 19 jaar. Wij hebben hier dus duidelijk te maken met een extra zwaar getroffen groep.

Oorzaken

De relatie sociaal milieu-schoolprestatie-vervolgoedingkansen op de arbeidsmarkt verloopt via tussenliggende factoren, waarvan de SEO er een aantal heeft onderzocht. Dit zijn de be-

roepsaspiraties, persoonlijkheidsfactoren als motivatie en doorzettingsvermogen in het zoek- en sollicitatiegedrag. Daarnaast zijn als directe oorzaken van de naar de verhouding grote werkloosheid factoren onderzocht als *verdringing* en het kruiwagen-effect.

Verdringingseffecten

De algemene oorzaak van de werkloosheid is uiteraard de slechte arbeidsmarktsituatie; de meer voor de hele groep jeugdigen geldende oorzaak is de *toetredingsproblematiek* (schoolverlaters hebben per definitie nog geen baan en moeten wachten tot er ergens een plaats vrij komt, c.q. nieuwe arbeidsplaatsen worden gecreëerd) naast de vaak genoemde oorzaak van het *slecht aansluiten* van (beroeps-)onderwijs op de verlangens van de werkgevers. Voor de extra zwaar getroffen groepen komt daar als oorzaak echter bij de *verdringings*-effecten (globaal: de hogere opleiding verdringt de lagere, de meer ervaren verdringen de minder of geheel niet ervarenen).

De rol van het wensberoep

In twee van de drie SEO-onderzoeken op het gebied van zoek- en sollicitatiegedrag van typen schoolverlaters is gevraagd naar de rol van het wensberoep. Enerzijds om na te gaan in hoeverre zij die werk vinden, ook werk vinden overeenkomstig hun voorkeur, anderzijds om te zien in hoeverre het wensberoep een hinderpaal vormt bij het vinden van werk. Over het algemeen genomen kan men stellen dat de onderzochte groepen (LBO en lagere vormen van het algemeen voorbereidend onderwijs) slechts vage en weinig specifieke beroepsvoorkeuren hebben. Een niet onaanzienlijk deel verklaart zich zelfs bereid „alles” aan te nemen. De vage beroepswensen hangen niet alleen samen met het gebrekkige arbeidsmarktperspectief, maar ook met het type satisfactie dat men in het werk zoekt. Hierbij blijkt het veel minder om werkinhoudelijke aspecten te gaan, dan om een prettige werksfeer en „leuke” collega's. *De beroepswensen vormen dus geen barrière bij het vinden van werk*, op één soort werk na en dat is het schoonmaakwerk dat door vele schoolverlaters expliciet als onaanvaardbaar wordt genoemd.

Bij hen die werk vinden, sluit het feitelijk gevonden werk slechts in één derde der gevallen aan op het wensberoep. Dat het merendeel toch content met deze werkkring is, is een bewijs te meer voor de vrij onbelangrijke rol van het wensberoep.

De rol van persoonlijkheidsfactoren

In één SEO-onderzoek — een longitudinaal onderzoek onder 7 typen schoolverlaters — is ook de betekenis van enkele *persoonlijkheidsfactoren* bij het zoeken en vinden van werk onderzocht. Het betrof hier weliswaar geen diepgaande meting van de persoonlijkheid, maar een indeling in drie klassen (sterk, matig, zwak) op factoren als motivatie, uitdrucksvaardigheid en doorzettingsvermogen. Al deze factoren blijken nu van invloed op de duur van de werkloosheid. Vooral de schoolverlaters die één jaar na het verlaten van de school nog geen werk hadden gevonden, bleken gemiddeld zwakker gemotiveerd en over minder uitdrucksvaardigheid en doorzettingsvermogen te beschikken dan zij die korter werkloos waren.

De rol van het zoek- en sollicitatiegedrag

De betekenis van motivatie en doorzettingsvermogen komt tot uiting in het zoek- en sollicitatiegedrag. Uit het longitudinale SEO-onderzoek komt naar voren dat langdurig werklozen gemiddeld *minder solliciteren*. Met name de groep die zonder diploma van school is gekomen (de voortijdige schoolverlaters) solliciteert betrekkelijk weinig, soms maanden achtereen niet. Dat dit correleert met de duur van de werkloosheid, is vanzelfsprekend.

5) Emancipatiecommissie, *Werkende meisjes, een terreinverkenning*, Rijswijk, oktober 1978.

Als men alle contacten met potentiële werkgevers, ook de vluchtige, tot sollicitaties rekent, dan valt over de hele linie een betrekkelijk lage sollicitatie-activiteit op. Het maand-gemiddelde van de hele onderzochte groep lag voor 1982 op 3 à 4 sollicitaties, waarvan circa de helft contacten met werkgevers zonder dat een vacature bekend was.

Ongetwijfeld speelt bij deze relatief lage sollicitatie-activiteit het feit een rol dat er weinig vacatures zijn. Bij de langdurige werklozen vermindert de sollicitatie-activiteit echter ook door een andere factor: de ontmoediging en apathie. In de (open) interviews klaagden vele ondervraagden over het grote gevoel van teleurstelling als zij bij een sollicitatie voor de zoveelste keer hoorden niet nodig te zijn.

De rol van het milieu

Zowel uit het SEO-onderzoek onder LHNO-meisjes als het onderzoek onder 7 groepen schoolverlaters komt de invloed van het milieu op de duur van de werkloosheid naar voren. Kinderen uit gebroken gezinnen (scheiding, overlijden) en kinderen uit gezinnen waar de vader werkloos is, zijn zelf langduriger werkloos. De verklaring hiervoor behoeft overigens niet alleen te worden gezocht in de geringe stimulans die bij het zoeken naar werk in dergelijke gezinnen zou kunnen bestaan maar ook in het feit dat de ouders minder als kruiwagen kunnen fungeren. Eén zeer opvallende indicatie uit zowel het CBS-als het SEO-onderzoek is namelijk dat een met de omvang van de werkloosheid *stijgend* percentage banen gevonden wordt op *voorspraak van familie of kennissen*. Hoe belangrijk relaties zijn bij het vinden van werk blijkt bij voorbeeld uit de eerste resultaten van het cohorten-onderzoek van het CBS, waaruit blijkt dat maar liefst 39% van alle eerste werkkringen gevonden is via familie of kennissen.

De rol van het GAB

De rol die het Gewestelijk Arbeidsbureau (GAB) bij het zoeken naar werk speelt, blijkt voor de laagste opleidingsgroepen bedroevend klein, althans in Amsterdam, waarop de onderzoeksresultaten van de SEO betrekking hebben. De schoolverlaters worden daar één of twee keer voor een gesprek ontvangen en horen daarna in veel gevallen niets meer. Dit komt omdat het GAB zelf ook weinig vacatures krijgt aangeboden en bovendien deze schaarse vacatures aanbiedt aan de meest kansrijken. Uit het SEO-onderzoek blijkt bij voorbeeld dat het GAB slechts aan een gering aantal respondenten banen heeft aangeboden; aan de ongediplomeerde schoolverlaters zelfs in het geheel niet.

De vacaturebank van het GAB wordt wel door de meerderheid geraadpleegd, maar meestal niet vaker dan één of twee keer, omdat de vacatures al vervuld bleken. Per saldo had slechts 9% (LHNO, veldwerk 1981) en 4% (longitudinaal onderzoek schoolverlaters, veldwerk 1981/1982) van de sollicitaties betrekking op door het GAB aangedragen vacatures. Het is dan ook geen wonder dat driekwart van de ondervraagden *ontevreden* zijn over de bemiddelingshulp van het GAB.

Het GAB zit overigens in een weinig benijdenswaardige positie. Het GAB wordt overstroomd met werkzoekenden en vragers om een uitkering en krijgt slechts weinig vacatures doorgespeeld. De menskracht uitbreiden kunnen zij niet, waardoor de aandacht per cliënt aanmerkelijk is teruggelopen.

Beleving werkloosheid

De vraag die in veel gepubliceerd onderzoek, onder andere in het rapport *Jeugdwerkloosheid* van het Sociaal en Cultureel Planbureau, wordt gesteld is hoe „erg” de werkloosheid nu voor de jeugd is. Soms wordt zelfs de suggestie geopperd dat een deel van de jeugd werkloosheid als een verlenging van de vakantie of als een plezierig grote hoeveelheid vrije tijd beschouwt. In twee van de drie onderzoeken heeft de SEO aan de betrokkenen gevraagd hoe zij de werkloosheid ervaarden.

Slechts weinigen blijken een levensstijl gevonden te hebben die de werkloosheid dragelijk of acceptabel maakt. Het overgrote deel vindt werkloosheid, vooral als deze langer duurt, „verve-

lend” tot „afschuwelijk”. De negatieve beleving van de werkloosheid wordt in de hand gewerkt door spanningen die thuis optreden, het bij sollicitaties steeds opnieuw worden afgewezen en het met de tijd geen raad weten. Meisjes vinden nog enig emploi in de huishouding (meer dan 70% van de werkloze meisjes doet dit tegen slechts 6% van de jongens 6)), jongens in sport en hobbies (45%) en in klussen en vrijwilligerswerk (13%).

Of jeugdwerkloosheid nu „erger” is dan werkloosheid op volwassen leeftijd kan uit het onderzoek niet rechtstreeks worden beantwoord. Uit de reacties van de respondenten zijn wij geneigd af te leiden dat dit niet zo is. In de eerste plaats omdat jeugdwerkloosheid zo'n massaal verschijnsel is dat niemand het zich zelf aanrekent. In de tweede plaats omdat de jongeren niet zonder hoop zijn; zij zien toch hun vrienden en kennissen, al gaat dat langzaam, aan werk komen. In de derde plaats hebben de meesten in hun vrije tijd toch een redelijk bevredigend relatiepatroon opgebouwd, waardoor zij niet geheel geïsoleerd raken. Van „genieten” van werkloosheid als mogelijkheid om allerlei creatieve talenten aan bod te laten komen, is echter geen sprake. Verre van dat.

School en arbeidsmarkt

In alle drie SEO-onderzoekingen is het thema van de voorbereiding op de arbeidsmarkt aan de orde gesteld. Gevraagd is of men op school informatie heeft gekregen over onderwerpen als beroepskeuze, wijze van solliciteren, zoekmethoden, de bemiddeling die het GAB geeft en het recht op uitkering. In het algemeen blijkt deze informatie — indien al gegeven — te enen male ontoereikend te zijn. Bijna niemand is er tevreden over.

Ongediplomeerde schoolverlaters krijgen praktisch geen informatie (mede omdat zij meestal voortijdig de school verlaten); schoolverlaters van het algemeen voorbereidend onderwijs krijgen enige maar weinig informatie. Schoolverlaters van het lager beroepsonderwijs (met name LTS) ontvangen nog de meeste informatie. Bij de gegeven informatie blijkt de klemtoon te liggen op de beroepskeuze en doorleren, terwijl zaken als solliciteren en het opsporen van vacatures maar weinig aandacht krijgen. Een sollicitatietraining (bij voorbeeld via rollenspel) bestaat niet.

Hier ligt ons inziens dan ook een belangrijk en verwaarloosd aangrijpingspunt om de schoolverlaters beter toegerust op de arbeidsmarkt te laten opereren.

De opvang na school

Opvang in de lange zoekperiode na school bestaat in feite niet. Wij hebben al gezien dat het GAB qua directe bemiddeling weinig voor de schoolverlaters kan doen; andere soorten opvang biedt het GAB niet. In het SEO-onderzoek is ook nog gevraagd naar de opvang thuis en het bezoek aan club- en buurthuizen. De opvang thuis is sterk verschillend. Er zijn begrijpende en helpende ouders, min of meer onverschillige ouders en ouders die hun kinderen onder druk zetten zo snel mogelijk werk te vinden. Deze houding van de ouders kleurt uiteraard de beleving van de werkloosheid. Van club- en buurthuizen maken de schoolverlaters opvallend weinig gebruik (minder dan een kwart van de respondenten). Ook deze sector biedt dus kennelijk weinig opvang. Het idee dringt zich sterk op dat ten aanzien van de naschoolse opvang van werkloze schoolverlaters weinig tot niets is georganiseerd.

Maatregelen

Alle bestaande maatregelen ten aanzien van de jeugdwerkloosheid zijn tot nog toe hoofdzakelijk geconcentreerd op het creëren van nieuwe arbeidsplaatsen (vaste of tijdelijke) en op betere en aanvullende scholing. Men leze er het artikel „Bestrijding

6) CBS-Cohorten-onderzoek.

van werkloosheid" van Arts en Van Wissen maar op na 7). De maatregelen lijken op het eerste gezicht indrukwekkend qua aantal en gevarieerdheid. Wie in de tabel op pagina 14 die Arts en Van Wissen geven het bereik in aantal *toepassingen* bekijkt zal echter snel merken dat het hier maar om een *fractie* van de totale jeugdwerkloosheid en zelfs maar van een klein deel van de totale *langdurige* jeugdwerkloosheid gaat. De meeste jeugdige werklozen blijven dus in de kou staan.

Ook van de verlaging van het jeugdloon mag, als men de berekeningen van Van Duijn in het *NRC Handelsblad* van 2 februari 1983 mag geloven, niet veel additionele jeugdwerkgelegenheid worden verwacht. En over de effecten van een verkorting van de maximale werkduur van jeugdigen tot 32 uur, door mr. Kruse als enig begaanbare weg aangeduid 8), zijn de meningen ook nog niet onverdeeld gunstig. Meer perspectief biedt het voorstel van de commissie-Wagner II, wat betreft de na- en bijscholing, omdat het hier om *alle* schoolverlaters gaat. Dit plan is volgens de pers in onderwijskringen echter sceptisch ontvangen. Bij de huidige stand van de jeugdwerkloosheid (en bij prognoses die eerder op meer dan minder jeugdwerklozen duiden) is het realistisch aan te nemen dat geen van de genoemde maatregelen de jeugdwerkloosheid kunnen uitbannen.

Dan dient zich betere voorbereiding op school en betere opvang in de zoekperiode als „*second best*” oplossing, aan. Op de scholen zouden *alle* aanstaande schoolverlaters — en met name de voortijdige schoolverlaters — moeten worden getraind in zoek- en sollicitatiegedrag. Niet alleen de schoolverlaters, maar ook hun ouders moeten daarbij worden betrokken, omdat jeugdwerkloosheid niet alleen een individueel probleem, maar ook een *gezinsprobleem* is.

Deze training en begeleiding zou na de school moeten worden voortgezet door het GAB, dat daartoe moet worden versterkt 9).

Vooral de „kansarmen”, die nu weinig of weinig effectief solliciteren, zouden door het GAB moeten worden begeleid en aangemoedigd. Met name zou een dergelijk opvang- en voorlichtingsbeleid erop moeten zijn gericht een extreem lange werkloosheidsduur tegen te gaan. Al het gedane onderzoek, ook dat van de SEO, wijst er immers op dat de pijn het grootst is bij de langdurige werkloosheid. (Cynici zullen daarom kunnen spreken van een beleid gericht op *spreiding* van de werkloosheid).

Daarnaast zou ook het gemeenschapstakenplan van ex-minister Van der Louw (het verrichten van vrijwilligerswerk met behoud van uitkering) van stal kunnen worden gehaald en opgepoetst. Met name zou kunnen worden gedacht aan een zwaarder accent op „opleiding”, als beloning voor het verrichten van gemeenschapstaken. Creativiteit is hierbij gewenst. Zo zou men volwassen geschoolde werklozen in de projecten kunnen betrekken als trainers van de (weinig geschoolde) jonge werklozen. De projecten zouden verder naar de jongere werklozen toe zodanig moeten worden aangekleed en „gemarket” dat ze een aantrekkelijk alternatief vormen voor het wachten op normaal betaald werk, en geen „stenen voor brood” 10).

F. van Puffelen

7) Drs. W. A. Arts en drs. J. M. van Wissen, Bestrijding van de jeugdwerkloosheid, *ESB*, 5 januari 1983, blz. 12-16. Zie ook Jeugd Werk Plan in *Werkgelegenheidsplan*, eerste versie, voorjaar 1982.

8) Zie *Symposium Jeugdwerkloosheid*.

9) In *Youth without work* van de OECD, Parijs 1981, staan min of meer gelijke maatregelen in Denemarken vermeld.

10) Zie *Symposium jeugdwerkloosheid*, blz. 14.